

Czym jest zabawa?

Rozwój, rodzaje i znaczenie zabawy

Autor: Marta Żuchowska

Zabawa jest jednym z ważnych przejawów aktywności dziecka. Aż do rozpoczęcia nauki szkolnej stanowi ona podstawową jego działalność. Właściwie w każdej dowolnej czynności dziecka możemy znaleźć jakiś element zabawy. Dzieci uwielbiają bawić się i na zabawie spędzają każdy wolny czas. Zabawa odgrywa ważną rolę w procesie rozwoju psychicznego i społecznego dziecka, a jednocześnie może być wykorzystywana w oddziaływaniach wychowawczych i edukacji. Okres dzieciństwa to okres, w którym nauka, praca i zabawa są ściśle ze sobą związane i trudno je rozgraniczyć. Stopniowo, wraz z dojrzewaniem dziecka, w zabawach pojawia się coraz więcej elementów nauki i pracy.

Znaczenie zabawy

Zabawa jest swoistą formą uczenia się, zdobywania wiadomości, umiejętności i sprawności, zwłaszcza u dzieci młodszych, które nie przyswajają jeszcze informacji o świecie w sposób systematyczny (jak to się dzieje np. w szkole), ale uczą się w sposób niezamierzony, w rozmaitych sytuacjach dnia codziennego. W zabawie dziecko rozwija swe możliwości umysłowe, wzbogaca zasób wiedzy o otoczeniu, utrwala i doskonali przyswajane już sposoby myślenia i działania. Zabawa przyczynia się także do rozwoju wyobraźni. Dziecko w zabawie staje się twórcze, pełne nowatorskich pomysłów, przekształca to, co już wie o świecie zgodnie z własną fantazją i inwencją, tworzy sytuacje „na niby”. Dziecko w toku zabawy doznaje rozmaitych emocji i wzruszeń, zarówno pozytywnych jak i negatywnych np. radości lub smutku, dumy i zadowolenia, lub wstydu, żalu, czy irytacji. A więc zabawa jest w pewnym sensie szkołą uczuć, np. dziecko wczuwa się w świat przeżyć bohatera książki, doznaje satysfakcji z dobrze wykonanej wycinanki czy irytacji, bo nie udało mu się skonstruować takiej wieży, jakiej pragnęło. W zabawie dzieci uspokajają potrzebę ruchu i działania, zabawa stwarza okazje do rozładowania konfliktów uczuciowych i napięć nerwowych. Zachowanie dziecka w zabawie, będące manifestacją jego stanów uczuciowych, informację o świecie wewnętrznych przeżyć i ewentualnych trudnościach i konfliktach. Ważnym etapem jest przejście od zabaw indywidualnych do zespołowych. W grupie rozwijają się umiejętności współdziałania i współpracy, kształtują się takie uczucia społeczne jak: życzliwość, koleżeńskość, chęć niesienia pomocy, poczucie obowiązku i odpowiedzialności. Dziecko bawiące się w grupie uczy się podporządkowywać swe osobiste dążenia i chęci wspólnym projektom oraz dostosowywać własne działanie do czynności rówieśników, reguł i zasad postępowania ustalonych w zespole. Zabawy w grupie uczą również dziecko opanowywania nieraz gwałtownych afektów jak: gniew, złość, obrażanie się. Dziecku zależy na sympatii i akceptacji rówieśników, co staje się silną motywacją do opanowywania niepożądanych społecznie zachowań. W zabawie dziecko zaspokaja także potrzebę tworzenia, osiągnięć i satysfakcji (np. poprzez twórczość artystyczną).

Rodzaje zabaw

Zabawy można klasyfikować według rozmaitych kryteriów.

1. Zależnie od poziomu własnej aktywności dziecka wyróżniamy:

- zabawy dowolne (swobodne), podejmowane z inicjatywy dziecka i całkowicie samodzielne.
- zabawy kierowane przez jakąś osobę np. matkę, nauczyciela, starsze rodzeństwo itp.

2. Zależnie od liczby dzieci biorących udział w zabawie:

- zabawy indywidualne (samotne)
- zabawy grupowe

3. Zabawy grupowe możemy podzielić ze względu na poziom uspołecznienia dzieci na:

- zabawy równoległe (paralelne) - dzieci bawią się obok siebie, lecz nie z sobą, wymieniają co najwyżej zabawki lub nawiązują kontakt słowny.
- zabawy zbiorowe - dzieci bawią się wspólnie, lecz nie dzielą między siebie ról i funkcji,
- zabawy zespołowe - zabawy z podziałem ról, przywódcą: wykonawcami poszczególnych zadań i podporządkowane wspólnemu celowi.

4. Zależnie od przebiegu zabawy

Możemy wyróżnić zabawy o różnym stopniu uporządkowania wewnętrznego: od zabaw chaotycznych i otwartych (bez wyraźnego początku i końca) do planowanych i zamkniętych. Aktywność dzieci w wieku 3-4 lata stanowi często ciąg chaotycznych działań skierowanych na wiele różnych obiektów i działań, których dziecko przeważnie nie kończy. Dopiero u pięcioletków zauważamy zmiany - dzieci podejmują coraz więcej zabaw jedno przedmiotowych i częściej finalizują podjęte działania.

5. Zależnie od treści wyróżniamy:

a) zabawy aktywne

- manipulacyjne
- tematyczne
- konstrukcyjne
- kierowane (gry, zabawy ruchowe i zabawy dydaktyczne)
- wytwory artystyczne

b) zabawy bierno (receptyjne, tzw. rozrywki)

W zabawach czynnych dziecko jest aktywne, w zabawach biernych źródłem przyjemności jest aktywność innych ludzi. Do zabaw biernych możemy zaliczyć oglądanie filmów, przedstawień teatralnych, historyjek obrazkowych, słuchanie wierszy i bajek, słuchanie muzyki - dziecko jest tutaj odbiorcą.

Dzieci młodsze preferują różnego rodzaju zabawy czynne, dzieci starsze uczęszczające do szkoły, spędzają więcej czasu na rozrywkach.

Zabawy manipulacyjne - charakterystyczne dla dzieci najmłodszych, związane z rodzajem chwytania i posługiwania się przedmiotami.

Zabawy konstrukcyjne - są to zabawy polegające na konstruowaniu określonych obiektów przestrzennych z jakiegoś materiału np. budowanie różnych budowli z klocków, robienie babek z piasku, budowanie zamków i fortec z piasku.

Zabawy tematyczne - np. zabawa „w dom”, „w szkołę”, „w sklep”, itp. Są to zabawy mające określony temat, wymyślony przez dzieci. Zabawy tematyczne ukazują wiedzę dziecka na temat świata dorosłych.

Zabawy kierowane - (gry i zabawy) - istotną rolę odgrywa w nich osoba prowadząca zabawę (np. nauczyciel), która ustala zasady i reguły. Pojawiają się tu elementy rywalizacji i współzawodnictwa.

Twórczość artystyczna - malowanie, rysowanie, wycinanie, lepienie, układanie rymowanek i wierszyków, śpiewanie piosenek, gra na prostych instrumentach, taniec, wymyślanie opowiadań, itd. Wtwory artystyczne dzieci powstają w wyniku zabawy i są tworzone dla przyjemności, stąd granica między zabawą a twórczością dziecka jest trudna do ustalenia.

Rozwój zabawy

Okres przedszkolny (3-6 lat)

W tym okresie rozwijają się twórcze zabawy tematyczne, w których realne doświadczenie dziecka przeplatane jest elementami ze świata fantazji i wyobraźni. Dziecko poprzez formę zabawy próbuje uczestniczyć w zajęciach dorosłych. Najczęstsze tematy zabaw to zabawa „w dom”, „lekarza”,

„budownictwo”. Zabawy tematyczne starszych dzieci przedszkolnych są przeważnie zabawami zespołowymi. Umiejętność zabawy w grupie rozwija się wraz z wiekiem dziecka. Już dzieci 3-letnie potrafią utworzyć 2-3 osobowe grupki. Jednak dopiero zespoły 6-7 latków są najtrwalsze i najliczniejsze - dzieci bawią się razem nawet przez godzinę. Rozwój zabaw tematycznych związany jest z doskonaleniem mowy u dziecka, wzrostem umiejętności komunikowania innym dzieciom swych dążeń, zamiarów i uczuć.

W wieku przedszkolnym następuje rozwój zabaw konstrukcyjnych. Dzieci 3-4 letnie przystępują już do budowania z jakimś określonym zamiarem i planem swego wytworu, nie zawsze potrafią jednak doprowadzić zamysł do końca i często zmieniają go w trakcie działania. U dzieci starszych występuje silniejsze dążenie do zrealizowania pierwotnego pomysłu, natomiast sam plan i wyobrażenie utworu jest bardziej szczegółowe i konkretne. Dzieła dzieci starszych są bardziej stabilne, trwalej wykonane i bogatsze w szczegóły niż dzieła dzieci młodszych. W tym okresie pojawia się też umiejętność do układania i budowania różnych elementów według podanego wzoru. Stopniowo kopiowanie staje się coraz wierniejsze modelowi. Dzieci w wieku przedszkolnym chętnie biorą udział w grach i zabawach ruchowych lub dydaktycznych, organizowanych przez osobę dorosłą, np. nauczyciela. Zwłaszcza dzieci starsze, gdyż gry i zabawy dają im szansę podjęcia współzawodnictwa i porównania swych osiągnięć z osiągnięciami rówieśników. Dzieci w tym wieku bardzo lubią wszelkie zabawy zaspakajające ich potrzebę ruchu. Jednak zdolność zrozumienia zasad i reguł gier oraz umiejętność podporządkowania się im uzależniona jest od poziomu rozwoju umysłowego dziecka. Stąd konieczność odpowiedniego doboru gier i zabaw. W przypadku zbyt trudnych wymagań, gdy dziecko nie jest w stanie ich zrozumieć lub im sprostać, doznaje frustracji, na którą zwykle reaguje agresją lub odmawia wzięcia udziału w zabawie. Dla dziecka może być także trudna sytuacja rywalizacji lub przegranej. Tutaj ogromne znaczenie ma postawa nauczyciela, który powinien umieć docenić osiągnięcia wszystkich dzieci, a jednocześnie pomóc dzieciom młodszym.

Inną formą zabaw w okresie przedszkolnym jest twórczość dziecka. Dzieci bardzo chętnie malują, rysują, lepią, wycinają - tworzą ogromne ilości dzieł plastycznych, w których zawierają swą wiedzę o świecie, codzienne wydarzenia, marzenia, emocje i mnóstwo fantazji. Dzieci również lubią śpiewać i tańczyć, układać rymowanki i opowiadania.

Jeżeli chodzi o zabawy recepcyjne to dzieci w wieku przedszkolnym lubią słuchać czytanych opowiadań i bajek. Usłyszane opowiadanie dzieci chętnie odtwarzają w rysunkach i malowankach lub odgrywają w scenkach. Ogromne znaczenie wychowawcze mają tzw. pogadanki czyli rozmowy z dziećmi w grupie na temat usłyszanego opowiadania czy obejrzanego filmu. Podczas pogadanki dzieci analizują postępowanie bohaterów, zastanawiają się, które z nich było właściwe, a które nie i dlaczego. Próbuje zastanowić się, co by się zdarzyło, gdyby bohaterowie postępowali inaczej. Celem pogadanki jest doprowadzenie dzieci przez zadawanie pytań do zrozumienia głównego przesłania wynikającego z treści.

Okres późnego dzieciństwa (7-12/13 lat)

W okresie szkolnym zabawa przestaje być głównym źródłem aktywności dziecka, przestaje mieć podstawowe znaczenie w procesie zdobywania wiedzy o świecie, a staje się raczej formą relaksu czy odpoczynku. Zabawa w tym okresie zmienia swój charakter. Teraz osiągnięcie celu staje się sprawą zasadniczą, również w zabawach zespołowych. Zabawy tematyczne utrzymują się przez cały okres późnego dzieciństwa.

Zespołowe zabawy tematyczne ujawniają ogromną inwencję twórczą dzieci, bogactwo przygód i zdarzeń, pomysłowość i skomplikowanie „fabuły”. Z kolei zabawy konstrukcyjne przekształcają się stopniowo w majsterkowanie oraz różne zajęcia manualne i techniczne. Bardzo rozpowszechnione i lubiane przez dzieci w tym okresie są rozmaite gry i zabawy z regułami, często rygorystycznie przestrzegany przez dzieci (np. „w berka”, „w chowanego”, „w dwa ognie”, itp.).

Coraz chętniej dzieci uprawiają gry i zabawy sportowe zarówno w zespole (np. siatkówka, koszykówka) a także indywidualnie (jazda na rowerze, rolkach czy łyżwach). Dzieci cenią także

zabawy bierne. Traktują je jak odpoczynek i relaks - czytanie książek, oglądanie filmów, słuchanie muzyki. W tym okresie występuje także twórczość artystyczna, choć już nie tak płodna, jak w wieku przedszkolnym. Dzieci w swych wytworach odchodzą stopniowo od swobodnej ekspresji własnych przeżyć, a zaczynają zwracać uwagę na wierne odzwierciedlenie rzeczywistości. Wraz z rozwojem umiejętności językowych powstają drobne wytwory literackie jak np. wierszyki, opowiadania, historyjki.

Porady i wskazówki dla nauczyciela

Zadaniem nauczyciela jest taki dobór zabaw i gier, aby były one zgodne z zainteresowaniami i preferencjami dzieci w danym wieku, aby pod względem trudności i złożoności były dopasowane do poziomu dojrzałości dzieci. Ważne jest, aby zawierały w sobie i uczyły wartości chrześcijańskich. Zaleca się wcześniejsze przygotowanie sali i rekwizytów potrzebnych w zabawie. Ułożenie przedmiotów w przestrzeni może sprawić, że będzie ona zachęcała lub nie do nawiązywania kontaktów. Duże, puste przestrzenie zwykle nie sprzyjają temu. Najlepszym rozstawieniem osób do kontaktowania się jest układ kołowy, w którym każde miejsce jest tak samo dobre i wszyscy widzą się nawzajem. Nauczyciel musi troszczyć się także o to, by zabawa przebiegała we właściwej atmosferze wychowawczej, gdzie zachowane jest nie tylko bezpieczeństwo dzieci, ale aby nie naruszały one reguł społecznego współżycia. Wymaga to od nauczyciela zapobiegania sytuacjom konfliktowym poprzez kształtowanie odpowiedniej dyscypliny w grupie, a także rozbudzenie w dzieciach postawy wzajemnego szacunku i życzliwości. Nauczyciel powinien umieć wytworzyć spokojną, ciepłą i serdeczną atmosferę, powinien być wrażliwy zarówno na dzieci ruchliwe i niespokojne, jak i na dzieci nieśmiałe i wycofujące się.

Cechy nauczyciela pomagające mu w pracy z dziećmi:

- dobrze komunikować się z dziećmi, umieć w jasny i prosty sposób wytłumaczyć reguły zabawy,
- być wrażliwym na problemy i potrzeby dzieci, umieć je dostrzec i właściwie zareagować,
- umieć zachęcać dzieci do zabawy, stwarzać ciekawe dla dziecka sytuacje zadaniowe,
- być otwartym na pomysły dzieci,
- umieć dopasować tempo zabaw do ruchliwości fizycznej i procesów psychicznych dziecka,
- unikać ocen negatywnych i kar,
- stosować nagrody, umieć docenić każdy wysiłek dziecka,
- nie wyręczać dziecka, a jedynie pomagać,
- cechować się pomysłowością i zdolnością do improwizacji.

Mam nadzieję, że przedstawione przeze mnie wskazówki i pokrótce omówione problemy związane ze znaczeniem, rodzajami i rozwojem zabaw pomogą w przygotowaniu i prowadzeniu zabaw wśród dzieci.

Życzę dobrej zabawy.